

Les espases màgiques dels reis catalans

Autor: Francesc Riart i Jesús Llòria.

Data de publicació: 15-11-2021

A l'Edat Mitjana hi va haver espases que van ser considerades màgiques. Tenien un seguit de virtuts que conferien poder al noble que les posseïa. A Catalunya, els prínceps del casal de Barcelona en van tenir tres: l'espasa de Sant Martí, l'espasa de Vilardell o Vilardello i l'espasa Tisó. Article d'En Francesc Riart i En Jesús Lloria per a la revista digital 'Vibrant'.

A l'Edat Mitjana, les espases màgiques, altrament dites de virtut o constel·lades, tenien atribuïdes virtuts especials que conferien poder al cavaller mereixedor de posseir-les. Aquestes estaven forjades per mans expertes sota la influència de determinades constel·lacions. L'ur ferro trempat era refredat en oli, l'espaser havia de ser molt bo per aconseguir el punt magistral en què el ferro roent es convertia en acer.

Aquestes espases eren batejades i beneïdes. ¿Podeu imaginar el que significava pel bon prestigi d'un noble, un cavaller o un rei comptar amb una espasa de virtut entre les seves joies?... Doncs els prínceps del casal de Barcelona en tenien tres: l'Espasa de Sant Martí, l'Espasa de Vilardell o Vilardello i l'Espasa Tisó.

«Per què nota ací e no·u ages per dupte que armes fetes en constil·lació fan gran obra a aquell qui les porta. E majorment s'és açò provat en espases qui s'apellen de virtut, car tallen ferre axí com si tallaven una carabaça fresca, e fan lo cor d'aquell qui·l porta ardent e vigorós (...).No penses que fer aytals armes sia cosa difícil, aüt lo temps covinent e bon mestre. És bé ver que lur efficàcia ne principal virtut no dura per a tostemps» -Francesc Eiximenis ho deixà escrit a Lo Crestià (1379-1392).

Probablement us ve al cap la llegendària Excàlibur del rei Artús o la Durandal de Rotllan, lloctinent de Carlemany. Tanmateix de les espases catalanes en tenim proves físiques i documentals. No penseu que anem lluny d'osques.

Hem resseguit diferents estudis, inventaris i tractats històrics que demostren llur existència i importància. Totes tres, creades al voltant del segle XI. Considerem de consulta obligada el llibre publicat per Martí de Riquer amb el títol *L'arnès del cavaller: armes i armadures catalanes medievals*. Tot seguit us fem cinc cèntims de cadascuna. Xalareu!

L'Espasa Sant Martí (s. XI) la podeu trobar, perfectament documentada, al Musée de l'Armée de París. El bocal d'argent, actualment col·locat sota la creuera, pertany a la beina de seda verda, és del s. XIV, representa Sant Martí a cavall partint la capa, i al costat posterior l'ensenya reial dels quatre Pals de Barcelona.

Espasa Sancti Martini / Sant Martí

El testament de Pere III el Cerimoniós (1370) fa esment de 5 espases, 3 d'elles batejades: «quinque enses quorum unus vocatur Sancti Martini alius Vilardello alius Tison, et istum habet jam noster Primogenitus»

Amb aquesta arma, segons la tradició, Ramon Berenguer III (s. XI-XII) hauria guanyat un combat de justícia per alliberar l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri. Però no hem pogut confirmar aquest fet com històric, havent esguard que cadascuna d'aquestes espases va acompanyada de la seva llegenda. Com ha de ser.

L'historiador i arxiver reial Pere Carbonell explica a les seves cròniques (1495) que aquesta espasa vingué de Ramon Berenguer III el Gran, nascut a Occitània el 1082, i que passà de mà en mà per tots els seus successors fins a Martí l'Humà i mort aquest, a mans de la reina consort Margarida de Prades i a la seva mort (1429) l'espasa és venuda en subhasta a Bernat Savila (segons el testimoni d'un criat dels reis), que la comprà per donar-la el dia del patró, Sant Martí, a la confraria del gremi de cotoners de Barcelona, amb acta notarial del notari Antoni Joan.

Abans de 1888 l'espasa fou adquirida per Josep Estruch, banquer català vocal de la Junta de museus de Barcelona, per incloure-la al Museu de les armes de Barcelona. El 1899 la col·lecció Estruch passà a França i actualment s'exhibeix al Musée de l'Armée de París.

Taula tipològica de les espases. La 1a és la spata tardoromana amb una fulla que anava entre els 65 i 70 cm, va ser la precursora de l'espasa medieval. La 2a coneguda dins de l'àmbit català amb el nom d'espasa franca, era tipològicament igual a la carolíngia amb pom trilobulat, es pot veure en les il·lustracions del 'Beatus' d'Urgell i de la 'Bíblia de Roda' on també apareix la 3a, de pom semicircular. La 4a, pròpia del segle XI i XII, presenta una tipologia dins de la qual si pot encabir la de Sant Martí, pom esfèric o circular i creuera recta llarga, la fulla un mica més ample al començament i s'estreny cap a la punta. La 5a té una creuera més curta i ampla, a vegades amb les puntes arrodonides. La 6a és pròpia del gòtic i conviu amb altres de fulla molt més llarga. Totes estan presents en fonts iconogràfiques catalanes contemporànies a cadascuna d'elles.

Espasa Vilardello / Vilardell

L'any 1274 Jaume I dicta sentència contra Bernat de Centelles per portar l'espasa Vilardell en el duel de justícia amb Arnau de Cabrera: «portavit ensem de Villardello, qui quidem ensis habet virtutem ut nullus subcumbere vel superari possit qui illum in bello detulerit». Qui porta aquesta arma màgica lluita amb avantatge, car no pot ser vençut. El tractat jurídic *De batalla* (1251) reglamentava que els combatents havien de jurar abans dels duels: «Jo, Aytal, jur que açò de què he reptat Aytal és veritat, e que ho menaré, e el camp no metré armes qui ajen vertut, ne nòmina, ne péra preciosa, ne breu, ne portaré sucre candi».

També existeix constància escrita que l'infant Pere, fill del Conqueridor, va oferir fins a 400 sous anuals per adquirir tan cobejada arma, però que el seu propietari es negà a vendre-la. El seu successor, Alfons III aconseguiria comprar-la el febrer de 1286, segons els documents, pagant a terminis 2.030 sous a Berenguer de Vilardell, descendent de Soler de Vilardell primer propietari de l'espasa donada per, atenta la companyia!, ni més ni menys que Sant Martí mateix, segons la famosa llegenda del Drac de Vilardell.

El fet que l'espasa fou coneguda a partir d'aquesta llegenda com la Vilardell de Sant Martí ha portat alguns estudiosos a pensar que aquesta i la Sant Martí eren en realitat la mateixa espasa. Res més lluny de la veritat. Tots els inventaris

deixen ben clar que es tracta d'espases distintes. És molt lògic que qualsevol arma màgica o beneïda se la relacionés amb aquest sant d'origen militar, patró dels soldats i de França, venerat en el món franc, tan proper. Al segle XII liderà el rànking dels sants amb més capelles i parròquies dedicades a Catalunya. Mireu també quants municipis comencen amb el seu nom "Sant Martí de..."

El 1324 l'infant Alfons, futur Alfons III, esdevé l'heroi de la Batalla de Lucocisterna (Sardenya) amb l'ajut de la Vilardell.

«e l'havien derrocat del cavall arrera e la sua senyera jahia en terra als seus peus, mès mans a la sua spa, qui ha nom Vilardella, e, encontinent, los enemichs se venceren e començaren a fugir.»— Crònica de Pere el Cerimoniós

La seva participació en diverses batalles i conquestes està prou documentada, consta en els inventaris reials fins al final del Casal de Barcelona. A partir de llavors li perdem la pista, no hem trobat cap hipòtesi amb prou consistència per a ser esmentada.

Noble de nivell mig/alt. Podria ser en Vilardell. Vestit amb una túnica, mitges, bandes de cuir a les cames i sabates. Porta com a armament defensiu un elm amb nasal, un ausberg curt amb capmall i un escut d'ametlla curt propi d'aquest període. I com armament ofensiu una espasa d'influència franca. La restitució de la figura del cavaller té com a finalitat de contextualitzar l'espasa. Les fonts documentals agafades com a base per la seva restitució són les il·lustracions de la Bíblia de Roda i de la de Ripoll.

Espasa «Tizonem» / Tisó

La tradició diu que aquesta espasa formà pas de la nissaga de Barcelona des de l'inici fins al final, de Guifré el Pilós fins a Martí l'Humà. N'hi ha constància documental des del segle XI fins al XV.

Entre el 1018 i 1026, Berenguer Ramon I li lloga l'espasa, "ipsam espadam cognominatam Tizonem", a Ermengol II d'Urgell per 5000 sous d'argent o 100 unces d'or. Hi ha un conveni signat en el qual Ermengol es compromet a tornar-la al fill del primer, Ramon Berenguer I.

El 1233 Jaume I l'empunya al setge de Borriana «E haviem nos adyuta una espaa de Monsó que havia nom Tisó, que era molt bona e aventurosa a aquels qui la portaven» —Llibre dels Feits

El 1323 l'espasa figura en l'inventari dels béns de Jaume II el Just «una espaha appeilada Tiçon», el 1370 consta en el testament de Pere III el Cerimoniós i el 1410 consta encara a l'inventari de béns de Martí I l'Humà: «Item una spaa ab son pom de jaspí, apellada Ne Tisona, sens four bo»

Després del rei Martí no consta en cap inventari dels regents Trastàmara. I no existeix cap pista fiable sobre el seu destí, malgrat les diferents especulacions. No podem perdre de vista les traumàtiques conseqüències posterior a la mort de l'Humà: molts dels seus béns van ser objecte de subhasta. I d'altres, de saquejos posteriors.

Embolica que fa fort! Alguns han volgut relacionar la Tisó catalana amb l'anomenada Tizona del Cid, però no hi ha cap fonament historiogràfic ni documental. La Tizona que s'exhibeix al museu de Burgos és una falsificació del segle XVI, 500 anys posterior a la mort del presumpte propietari, com delaten la seva tipologia (cordovesa), mida i ornaments. És tan tronat com fer passar un Kalashnikov del s. XX per un arcabús del XV. Ara, si parlem d'un altre exemple maldestre de manipulació de la Història, això són unes altres calces!...

Francesc Riart i Jesús Lloria amb el suport de Vibrant

Publicat l'1 de febrer del 2019

<https://historiavibrant.cat/les-espases-magiques-dels-reis-catalans/>